

رساله فلکيه

در علم ساخت

تأثیر

عبدالله بن محمد کیامازندرانی

تقریباً قرن نهم هجری

بد تصحیح

و انتوینس

رساله فلکيه

اثری ارزشمند اما کمتر شناخته شده

بحر السیاقت ... جایگاه دانش حسابداری و نیز چگونگی آموزش حسابداری دوره قراقوینلو را نسبت به دیگر دوران تاریخی ایران تعین نماید. همچنین معرف دوره قراقوینلو به کمک متن رساله فلکیه می‌تواند در چارچوب مطالعات تطبیقی با انجام یک پژوهش افقی بر روی مجموعه متون حسابداری سایر حکومتهای اسلامی وضعیت حسابداری دیوانی ایران در مقایسه با دیگر جوامع اسلامی در همان عصر را روشن نماید.

تردیدی نیست که انگیزه عبدالله بن محمد بن کیامازندرانی از نگارش رساله فلکیه آموزش حسابداری دیوانی به مبتدیان بوده است. بنابراین اگر پژوهشگر مطالعات خویش را مبتنی بر انگیزه نویسنده تصاید با یک نگرش عمومی بر رساله فلکیه می‌تواند به چگونگی روند تداول سنت حسابداری دیوانی در دوران مغول، جلایری و قراقوینلو پی ببرد. زیرا اگرچه رساله در اوخر حکومت قراقوینلو نگاشته شد اما نگارنده رساله با عرضه نمونه‌های بسیاری تلاش کرده است سنت واحد اداری ایران در زمینه حسابداری دیوانی را از نخستین سالهای قرن هشتم هجری قمری تا اوخر قرن نهم هجری قمری به تصویر کشد و خواننده را با یک شیوه پایدار دیوانی آشنا کند تا بدین وسیله سنت ثابت عرضه شده در رساله الکویی حسابداری دیوانی ادوار پسین قرار گیرد. وی برای عرضه آموزه‌های موردنظر خود رساله را به فصول مستعدی شامل هشت فصل اصلی تقسیم نمود و بتایبضورت فصلهای شش، هفت و هشت را نیز به قسمتهای جزوی تر تقسیم کرد روش وی در بیان موضوعات از این قرار است که نخست موضوع مورد نظر را توضیح داده و سپس برای تائید گفتار خویش نمونه‌های کاربردی مفیدی ارائه می‌نماید. اما استثنایات نیز به چشم می‌خورد زیرا در پارهای از موارد در پی توضیح قاعده‌ای از سوی نویسنده نمونه کاربردی آن قاعده به چشم نمی‌خورد. بعنوان نمونه هنگام توضیح رقم «کیلچه» هیچ گونه نمونه‌ای که نشانگر مصادق کاربردی رقم «کیلچه» باشد دیده نمی‌شود.^۲ همچنین نویسنده پس از توضیح قواعد «حرف و دفعه» مینویسد «بر موجibus که مثال نموده منشود» اما پس از این عبارت نشانه‌ای از نمونه و عدد داده شده دیده نمی‌شود آگویا ناخوانا بودن نسخه خطی و یا افتادگی در اثر سهل انگاری نسخه بردار منوجب وقوع این گونه از کاسته‌ها گردیده است. بهر حال نشانی هر یک از قواعد و اصول حسابداری عرضه شده در رساله تر «جدول محتويات رساله فلکیه» جهت آگاهی پژوهشگران در پایان همین نوشتار آمده است.

رساله فلکیه از جمله متونی است که در کنار متون ریاضیات نظری آن دوره یکی از جنبه‌های کاربردی دانش حساب عصر خویش را بر ما روشن می‌سازد از این‌رو اگر مورخ تاریخ علم در پی شناخت چگونگی تأثیرات ریاضیات نظری اداره پیش از قراقوینلو و به ویژه ریاضیات نظری دوره مغول و ریاضیات نظری تیموریان در همان عصر بر حساب کاربردی دوره قراقوینلو باشد با بهره‌گیری از رساله فلکیه می‌تواند به

شناخت تقسیم بندیهای رایج در میان نظامات محاسباتی دوران ایران بعد از اسلام دربرگیرنده سه نظام حساب الکتاب، حساب جمل و حساب هندی امکان دسته‌بندی متون دانش حساب و تعیین جایگاه هر متن را فراهم می‌سازد. نظام محاسبه حساب الکتاب که مجموعه‌ای از فنون حسابداری دیوانی بوداز پیش از ورود اسلام به ایران و پس از آن در جهت خدمت رسانی به حکومت یا بزرگترین سازمان مالی کشور بکار می‌رفت. اما شکن نیست که با ورود حساب جمل به ایران در دوره ساسانی و پس از آن در جهت خدمت رسانی در قرون نخستین اسلامی از هند حساب الکتاب تحت تأثیر شیوه‌های محاسباتی این دو نظام وارداتی قرار گرفت. رساله ابوالوفاء بوزجانی نوشته شده در قرن چهارم هجری قمری در زمینه حساب الکتاب از نخستین متون این دانش در عصر اسلامی ایران است.^۱ رساله فلکیه نیز از جمله متونی است که در نیمه دوم قرن نهم هجری قمری و حدود سال ۸۷۱ هجری قمری به منظور آموزش حسابداری دیوانی یا «فن سیاقت» به مأموران دیوانی به دست عبدالله بن محمد بن کیامازندرانی نگاشته شد. متون فارسی رساله فلکیه به همراه مقدمه و یک فهرست اعلام به زبان آلمانی در سال ۱۹۵۲ میلادی توسط والتر هیتنس در ویس بادن آلمان به چاپ رسیده است.

سورخان دوره مغول، جلایری و قراقوینلو از دیدگاههای متفاوتی می‌تواند به رساله فلکیه بینگرد و در برتو هر دیدگاه اطلاعات گران بهایی از آن بدست آورند. از این‌رو پژوهشگر دوره قراقوینلو در مسیر یک پژوهش عمودی می‌تواند با گذاردن رساله فلکیه در میان مجموعه متون حسابداری بجای مانده از سایر دوران تاریخی ایران مانند رساله حساب الکتاب بوزجانی، قانون السعاده، سعادت نامه، شمس السیاق و

هاشم صدق امیز

چند و چون موضوع پی ببرد.

اما رساله فلکیه به همان میزان که از حیث توجه برانگیز نویسنده از نگارش برای پژوهشگر مفید می باشد. از حیث عدم توجه به انگیزه نویسنده از نگارش تیز سودمند است. زیرا با این دیدگاه مورخ می تواند از اطلاعات تاریخی ارائه شده در رساله فلکیه بدون توجه به قواعد و اصول حسابداری دیوان طرح شده به صورت جزئی و خارج از طرح نویسنده بیشترین بهره ممکن را کسب نماید. بنابراین توجه به چارچوبهای زمانی و مکانی اطلاعات تاریخی رساله از ضرورت ویژه ای برخوردار است. از این رو دانستی است که رساله فلکیه در یک گستره زمانی به طول دو قرن شامل قرون هشتم و نهم هجری قمری اطلاعات تاریخی مفیدی در اختیار پژوهشگر این قرون می گذارد. این گستره زمانی در فاصله میان سال ۷۳۴ هق / ۱۳۳۳ م تا ۸۷۱ هق / ۱۴۶۶ م قرار دارد و به طور دقیق در برگیرنده هجده سال می باشد که دوازده سال شامل سالهای ۷۲۶، ۷۲۵، ۷۲۴، ۷۲۳، ۷۲۱، ۷۲۰، ۷۲۵، ۷۲۴، ۷۲۳، ۷۲۲ در بستر زمانی قرن هشتم هجری قمری برابر با چهارده میلادی قرار دارند و شش سال شامل سالهای ۸۳۵، ۸۳۴، ۸۳۳ و ۸۳۲ در بستر زمانی قرن نهم هجری قمری ۸۷۱ و چهارده میلادی چه از جنبه فزونی تعداد سالها و چه از حیث گستردگی حجم اطلاعات عرضه شده در ارتباط با هر سال اطلاعات تاریخی مربوط به سالهای قرن نهم هجری قمری / پانزده میلادی از برتری چشمگیری برخوردار هستند. بنابراین ^۵ از اطلاعات تاریخی رساله فلکیه به سالهای اطلاعات تاریخی در زمینه دارد و کمتر از ^۶ داده های خام رساله اطلاعات تاریخی در زمینه سالهای قرن نهم هجری قمری در اختیار ما قرار می دهد. اما خواننده رساله فلکیه نیایستی به چارچوب بندیهای زمانی اطلاعات تاریخی عرضه شده در رساله بیش از اندازه اعتماد کند و همواره می باشد با دیدی نقاده به زمان و قرع رویدادها بتگرد زیرا در بخش های چشمگیری از رساله سالهای یاد شده از سوی نویسنده هیچ گونه مطابقی با زمان واقعی رویدادها ندارند. به ویژه تعیین سالهای ۷۶۴ و ۷۶۵ هجری قمری بعنوان زمان و قرع رویدادهای طرح شده در بخش های از فصل هشتم رساله زیر عنوان های: صورت روزنامچه - صورت دفتر اواجه - قاعده در بیان دفتر توجیهات - صورت دفتر تحويلات نادرست می نماید. زیرا نویسنده پس از توضیح چگونگی نگارش دفتر روزنامچه بدین ترتیب یک نمونه مستند ارائه می نماید که: الروزنامچه - المستجله بعون الله تعالى و حسن توفیقه مشتمله على المهمات والمصالح الديوانيه الواقعه من مقررات الامور الواقعه في سنه حمس و سنتين و سبعماهه ابتدأ وها غرّه محram الحرام الى آخر ذى الحجه والحمد لله والمسنه. سپس با مذاشن تاریخ روز دوم محram روزنامه های ثبت شده را عنوان می کند.^۷ تا جاییکه از صورت مبالغ پرداختی به نیروهای مغول تحت فرماندهی دو امیر تومنان به نامهای «الامیر العادل چوبان و الامیر الاعظم

می باشد. اما بیش از هر کجا اطلاعات تاریخی کتاب را چه به لحاظ زمانی و چه از حیث گستره مکانی به خود اختصاص داده اند. اما اطلاعات تاریخی رساله فلکیه از نیمه دوم قرن هشتم هجری قمری به بعد بلحاظ مکانی محدود به نیمه غربی ایران می گردد.

پژوهشگر دوران مغول، جلایری و قراقویتو از چند چشم انداز متفاوت می تواند به رساله فلکیه بنگرد و قضاای تاریخی مودمندی ترتیب دهد. از جمله در یک نگرش عمومی ارقام و اعداد عرضه شده در سر تا سر رساله شایان بررسی به نظر می رسد. زیرا با استفاده از این ارقام می تواند به نکات جالبی مانند چگونگی میزان مالیات مودیان مالیاتی، چگونگی قیمت برخی از اجناس، میزان سهم دریافتی امرا و کارکنان حکومت از مالیاتهای اخذ شده چگونگی نزخ طلا، تفاوت نزخ دینار و توان، میزان هزینه های تخصیص یافته به امور نظامی، شناخت درصد تخصیص مخارج دیوانی مانند: مرسومات، اذرارات و مواجب، و میزان نزخ برخی از دستمزدها دست یافت. همچنین در یک نگرش عمومی دیگر بر روی تمامی متن رساله فلکیه می توان شناخت درستی از زبان دیوانی بدست آورد

هر چند شناخت زبان ویژه دیوانی هر دوره تاریخی از جمله نکات قابل توجه تاریخ ایران است اما پژوهشگران کمتر اقدام به شناسایی دقیق آن نز هر دوره ای تقدیم نهادند. از این رو رساله فلکیه به جهت شناسایی زبان ویژه دیوانی قرون هشتم و نهم هجری قمری بویژه در نیمه غربی ایران بسیار حائز اهمیت است. خواننده هنگام مطالعه رساله فلکیه سا دو زبان متفاوت روبرو می شود نخست زبان فارسی رایج که نویسنده اموزه های حسابداری دیوانی را به وسیله آن توضیح داده است. و دیگر اینکه نویسنده هنگام ارائه نمونه های مستند خواننده را با زبان متفاوتی که ملقطه ای است از زبان فارسی و عربی روبرو می نماید. از این رو شناخت تاریخ و مکان ثبت نمونه های عرضه شده از این حیث که در چه زمان و به چه دیوانی تعلق داشته اند ناگزیر می باشد.

از آنجا که شناخت محدوده موضوعات اطلاعات تاریخی رساله فلکیه ضروری است

زیرنویس ها:

۱- ر. فرای، تاریخ ایران از اسلام تا سلاجقه، مترجم حسن اونشه، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۳ هش. ج. ۳،

من ۳۲۱

۲- عبد الله بن محمد بن کیامازندرانی، رساله فلکیه، تصحیح والتر هینتس، چاپ اول، ویس پادن، انتشارات هیئت مستشرقین، ۱۳۲۱ هجری شمسی / ۱۹۵۲ میلادی. ص. ۲.

۳- همان، ص ۲۷

۴- همان، ص ۸۲-۳

۵- همان، ص ۸۴

۶- همان، ص ۸۱-۱۲۸

۷- همان، ص ۹۵

۸- همان، ص ۱۲۲-۱۲۵

۹- همان، ص ۲۱۱

حسن بگ» یاد می نماید.^۵ اما تردیدی وجود ندارد که امیر شیخ حسن کوچک چوبانی در شب هفتم ربیع سال ۷۳۴ هجری قمری به قتل رسید و امیر شیخ حسن بزرگ جلایری در سال ۷۵۷ هجری قمری در بغداد از دنیا رفت بنابراین ثبت تاریخ ۷۶۵ هجری قمری اشتباه بوده است. در حقیقت دو امیر مذکور پس از مرگ ابوسعید بهادرخان و بروز پاره ای اغتشاشات به تدریج با یکدیگر مصالحه نمودند و تا حدود سال ۷۴۰ هجری قمری در کنار یکدیگر قلمرو ایلخانان مغول را اداره کردند. بنابراین به نظر می رسد که اطلاعات تاریخی بخش های یاد شده ^۶ مربوط به سالهای ۷۲۸ تا ۷۴۰ هجری قمری می باشد. همچنین در صورت حسابهایی که در ادامه آمده است از شهرهای مملکت خراسان مانند هرات، نیشابور، اسفراین، بسطام، طوس، مشهد، باخرز، جاجرم و نیز کرمان، یزد، ابرقو، اصفهان و شیراز تامبرده است^۷. که در سال ۷۶۵ هجری قمری هیچکدام جزء قلمرو جلایریان نبوده اند. از طرفی مناطق خراسان در حدود سال ۷۲۸ تحت حکومت طغاییمور بود که با دعوت امیر حسن بزرگ جلایری و موافقت امیر حسن کوچک چوبانی برای اداره تمامی قلمرو ایلخانان در سالهای اتحاد دو امیر دعوت شده بود و در نتیجه خراسان سایر مناطق سابق حکمرانی ایلخانان شامل ممالک فارس، کرمان و عراق عجم تحت اداره یک حکومت متمرکز، در آمدند. بنابراین از این حیث نیز اطلاعات یاد شده مربوط به سالهای ۷۲۸ هق تا ۷۴۰ هق می باشد. از سوی دیگر نویسنده پس از توضیح دفتر تحويلات نمونه مستندی از چگونگی نگارش این دفتر به تاریخ اول محرم سال ۷۶۴ هجری قمری ارائه می نماید که در میان اطلاعات تاریخی عرضه شده صورت پرداخت هزینه ساخت یک قصر سلطنتی در شیراز به چشم می خورد.^۸ در حالی که شیراز در سال ۷۶۴ هجری قمری به صورت مستقل جزء قلمرو مظفریان بود و از طرفی در جای دیگر از همین رساله تحت عنوان مفرد در سیان عمارت صورت حساب مربوط به ساخت قصر مذکور به تاریخ اول محرم سال ۷۴۰ هجری قمری ثبت شده است^۹ که مقارن با دوره اتحاد امیر شیخ حسن کوچک چوبانی و امیر شیخ حسن بزرگ جلایری است. بنابراین ثبت تاریخ ۷۶۴ هجری قمری نادرست و تاریخ ۷۴۰ هجری قمری در نظر می درست به نظر می رسد. سرانجام چنین من نماید که تعیین تاریخ ۷۶۵ و ۷۶۴ هجری قمری در این اطلاعات تاریخی صفحات ۸۱ تا ۱۲۸ رساله درست نمی باشد. و مطالب یاد شده مربوط به سالهای میان ۷۲۸ تا ۷۴۰ هجری قمری هستند.

گستره مکانی اطلاعات تاریخی رساله فلکیه به گونه ای چشمگیر پیرو بسترها متفاوت زمانی اطلاعات در قرون هشتم و نهم هجری قمری است. زیرا نویسنده در تدوین کار خود از نمونه های دیوانی موجود در دیوان تبریز و بغداد بهره بدره است و از آنجا که تبریز پایتخت ایلخانان مغول بوده اطلاعات عرضه شده مربوط به نیمه نخست قرن هشتم هجری قمری در برگیرنده تمامی ممالک و شهرهای قلمرو ایلخانان

جدولی تحت عنوان «جدول محتويات رساله فلكيه» جهت تسهيل کار پژوهشگران به ترتیب زیر تنظیم گردید:

جدول محتويات رساله فلكيه		
صفحه	محتويات	تاریخهای موجود در من
۳-۱۰	توضیح مفهوم اعداد کسری و اعداد صحیح - نمونه‌ای از میزان جزیه دریافتی از مسیحیان و چکوتوکی خرج مبالغ اخذ شده در سال	۸۰ هجری المی ۸۰ هجری المی
۱۰-۴۳	توصیف ارقام مورد استفاده در محاسبات شامل: ارقام انسان، قطمه، مثقال، دست، طلاق، دراع، درهم، عدد، کتیبه، حبه، مغاز، عقد، فرد، زوج، قن، مقد، کلچه، وفر، حمل، بضم، دستجه، لف، فلاذه، قطبیه، مجلد، همراه با قطبیه، مجلد، همراه با ارائه نمونه - نمونه‌ای سودمند از میزان و نوع محصول دریافتی بنوان «ودمه»، از روسایی فتح آباد در سال ۸۲۱ هجری المی.	۸۷ هجری المی ۸۷ هجری المی ۸۷ هجری المی
۲۲-۴	توضیح مختصی در زینتة لواحد هندی (اعداد هندی)	—
۲۵-۲	توضیح مفاهیم لواحد دفتر دربرگیرنده اصطلاحات دفتری ملند: صدرالحساب و أم الحساب، تاریخ، جلازه، تراپین، کارچ، ورق، مقد، حرف و دفعه، جمع و تکمیل.	—
۲۷-۳۷	توضیح لواحد حشو و باز همراه با ارائه نمونه‌های محدد نمونه‌هایی از میزان دریافت مالیات تضا و جزیه از مسیحیان و یهودیان شهر شوشت و مالیات تضا از صفت باز و جزیه از مسیحیان پنداد	—
۳۵-۸	توضیح مفاهیم لواحد «منها» و «من ذلك» - نمونه‌ای از آخر ارجات تغیین شده بر شهر اصفهان تغیین شده بر شهر اصفهان در سال ۲۶۰ هجری المی - نمونه‌ای از پرداخت مواجب در سال ۸۴۱ هجری المی.	۷۹ هجری المی ۸۹ هجری المی
۳۶-۴۲	توضیح قاعدة اضافت با الحال - نمونه روشنی از متوجهات دبوانی یک سال مالیاتی شهر حویله در سال ۸۴۲ هجری المی - میزان وجوده الارتفاع الخاصة السلطانی.	۸۲ هجری المی
۴۲-۵	توضیح قاعدة بالی و زیاده - نمونه متوجهات دبوانی یک سال مالیاتی شهر بصره در سال ۷۴۵ هجری المی - نمونه‌هایی جالب از مصارف ادارات، مرسومات و معاش.	۷۲۵ هجری المی
۴۵-۵۱	نمونه‌های دیگر از متوجهات دبوانی سالهای مالیاتی ۷۲۲ هجری المی و ۷۲۶ هجری المی شهر بصره و نیز نمونه‌ای دیگر از همین شهر مربوط به سال ۷۲۴ هجری المی.	۷۲۹ هجری المی
۵۱-۷	توصیف روش فردیان پایه - اخر ارجات مقرر شده بر پنداد - گزارش صورت حساب فریه تهم آباد با تأکید بر دو عنصر این گزارش شامل صدر با عامل دیوان و فرد مطلع در سال ۷۶۰ هجری المی - همچنین موضوع قسم بندی مالیاتی افراد فریه زیر عنوان: لعن الفواكه قیچور و جزیه حلاز اهمیت است.	۷۹ هجری المی
۵۷-۶۱	توصیف مزاهره - موضوع چکوتوکی واگذاری عملداری دبوان به یک شخص عملدار توسط سلطان در سال ۷۴۱ هجری المی - شرح میزان مالیات پیشنهادی سالهای سی و دو سنت شهر تبریز در همان سال - شرح میزان مالیات نواحی اطراف تبریز و روستاهای تابعه بسیار با ارزش می‌باشد.	۷۳۱ هجری المی
۶۱-۵	شرح اخر ارجات تبریز	—

جدول محتویات رساله فلکیه

صفحه	محتویات	تاریخهای موجود در من
۹۵-۸۰	توضیح قواعد تسعه- چکوتکی ارتباط مقاطع با عملدار و ارتباط عملدار با خزانه و سپس دیوان اعلی- واگذاری مالیات تبریز به مقاطع در سال ۲۶۴ هجری قمری به طریقه مؤامره که شامل شرح مفصل و بی نظیری از موارد دریافتی و برداختی مقاطع و نسیمه حساب وی با دیوان اعلی است.	۲۶۶ هجری قمری
۸۱-۳	توضیح چکوتکی تکارش دفتر روزنامچه با روزنامه	۲۶۵ هجری قمری آ
۸۳-۱۰۴	گزارش نمونه‌ای از دفتر روزنامچه که به اختصار قوی در ارتباط باش روز از سال ۲۳۹ هجری قمری در دوره ایلخانان رفیب می‌باشد. این گزارش نمونه‌ای پراکنده از یک‌مال است. اما جزیات کامل امور مالی ایلخانان در هر روز را دلیقاً بیان می‌نماید.	—
۱۰۴-۱۰۸	توضیح و توصیف دفتر اوراچه - گزارش گسترده و متنوعی از امور مالی دیوان مرکزی در حدود سالهای ۲۳۸ تا ۲۴۰ هجری قمری در موضوعات متنوعی مانند: اداررات، مصالح، مرسومات، اخراجات، بامات، عمارات، بروات، باتجات، آفات، لطع القوال	۲۶۶ هجری قمری؟
۱۰۸-۱۱۱	حساب مقاطعه بنداد در سال ۲۶۲ هجری قمری که به نظر می‌رسد مربوط به سالهای پیش از سال ۲۳۶ هجری قمری باشد - گزارش مختصر هزینه بامات بنداد - تبریز که بر عهده دیوان بنداد بوده است، یکی از نکات با ارزش این محاسبه می‌باشد.	۲۶۶ هجری قمری؟
۱۱۱-۱۲۲	شرح و توضیح دفتر توجیهات - نمونه‌های روش از چکوتکی تأمین هزینه‌های مخارج پیشنهادی دیوان اعلی بوسیله وزیر در چارچوب تکارش دفتر توجیهات - همچنین نمونه کالی از نوع مخارج دیوان اعلی بدست می‌دهد - گزارش کوتاه از گرجستان چکوتکی تابعیت این مملکت از دیوان اعلی را در دوره متأخر حکمرانی ایلخانان روش می‌سازد.	۲۶۶ هجری قمری؟
۱۲۲-۱۲۷	توضیح دفتر تحويلات - نمونه‌های عرضه شده در راستای شناخت چکوتکی تأمین هزینه‌ها و سپس واگذاری بودجه مورد نظریه اشخاص متفاوت با عاملین جهت صرف مخارج دیوان اعلی مفید می‌نماید.	۲۶۶ هجری قمری؟
۱۲۸-۱۴۱	توصیف دفاتر مفردات - در چارچوب دفتر مفرد حساب مقاطعه هر شهر جداگانه لبت می‌گردید و در یک‌مال سال مورد حسابرسی فوارد می‌گرفت. بنابراین در اینجا حساب دیوان تبریز در سال ۲۶۱ هجری قمری که پیش از این در چارچوب مؤامره تعبیین شده بود. بالاعام سال مالی بصورت گسترده و جزئی مورد حسابرسی فوارز گرفته است.	۲۶۶ هجری قمری
۱۴۹-۵۳	توضیح مفهوم واژه‌های مفرزه و اطلاقی - حسابرسی سال مالی ۲۴۲ هجری قمری	۲۶۶ هجری قمری
۱۵۳-۶۲	چکوتکی تکارش دفتر جامع الحساب - محدوده جنرالی هر یک از ممالک از حيث تقسیم‌بندی مناطق جهت اخذ مالیات تعیین شده است - همچنین میزان مالیات حاصله از هر یک از ممالک در سال ۲۵۰ هجری قمری معلوم گردیده است.	۲۵۰ هجری قمری
۱۶۲-۲۲	چکوتکی مصارف مالیات اخذ شده در سال ۲۵۰ هجری قمری در چارچوب دسته‌بندیهای اصلی اخراجات شامل: مفرزه و اطلاقی و توصیف کامل مشمولین دریافت مقرره و مشمولین دریافت اطلاقی و گزارش میزان تعلق مفرزه و اطلاقی به هر مملکت.	—
۱۶۲-۸۴	توصیف چکوتکی دفتر قانون مملکت - چکوتکی میزان دریافت مالیات بر اساس قانون مصوب دیوان اعلی از اصناف بیان شده است.	—

جدول محتويات رساله فلکیه

ردیف	عنوان	محتوای	تاریخهای موجود در متن
۱۸۷-۲۱۰	نحوه‌ای از محاسبات دیوانی تبریز در سال ۷۶۰ هجری قمری - نمونه‌ای از مخابرات دیوانی تبریز در سال ۷۶۴ هجری قمری مربوط به نایمه هجری قمری - نمونه‌ای از مخابرات دیوانی در سال ۷۶۵ هجری قمری که از حیث احوالات عالی نسبت آباد نخواهد بود در پیش از موردنظر گوشت در سال ۷۶۸ هجری قمری هجری قمری - نمونه‌ای از محاسبات اصطبیل در پیش از سال ۷۶۹ هجری قمری.	نحوه‌ای از محاسبات دیوانی تبریز در سال ۷۶۰ هجری قمری - نمونه‌ای از مخابرات دیوانی تبریز در سال ۷۶۴ هجری قمری مربوط به نایمه هجری قمری - نمونه‌ای از مخابرات دیوانی در سال ۷۶۵ هجری قمری که از حیث احوالات عالی نسبت آباد نخواهد بود در پیش از موردنظر گوشت در سال ۷۶۸ هجری قمری هجری قمری - نمونه‌ای از محاسبات اصطبیل در پیش از سال ۷۶۹ هجری قمری.	۷۶۰ هجری قمری ۷۶۴ هجری قمری ۷۶۵ هجری قمری ۷۶۸ هجری قمری ۷۶۹ هجری قمری
۲۱۱-۲۱۶	نحوه‌ای از چکوکنی تکارش صورت حساب ساخت عمارت - نمونه‌ای از صورت حساب ساخت پنکه کاخ در شهر شیراز در سال ۷۶۰ هجری قمری که از حیث احوالات عالی در ذیجه نوع مصالح ساختمانی و لیزاز کفر و لیمت لیزاز و دستمزد روزانه کارگران شامل بنای، بخارانقاش و گلزار ساده و پیش از مقدمه نمایند.	نحوه‌ای از چکوکنی تکارش صورت حساب ساخت پنکه کاخ در شهر شیراز در سال ۷۶۰ هجری قمری که از حیث احوالات عالی در ذیجه نوع مصالح ساختمانی و لیزاز کفر و لیمت لیزاز و دستمزد روزانه کارگران شامل بنای، بخارانقاش و گلزار ساده و پیش از مقدمه نمایند.	۷۶۰ هجری قمری
۲۱۶-۲۰	نمونه‌ای از چکوکنی حساب محصول خلت‌وک در سال ۷۶۱ هجری قمری	نمونه‌ای از چکوکنی حساب محصول خلت‌وک در سال ۷۶۱ هجری قمری	۷۶۱ هجری قمری ۷۶۲ هجری قمری
۲۲۰-۲۸	نمونه‌ای از حساب انبار خاصه در سال ۷۶۷ هجری قمری	نمونه‌ای از حساب انبار خاصه در سال ۷۶۷ هجری قمری	۷۶۰ هجری قمری
۲۲۸-۳۴	نمونه‌ای از صورت محاسبه دارالضرب شیراز در سال ۷۶۰ هجری قمری	نمونه‌ای از صورت محاسبه دارالضرب شیراز در سال ۷۶۰ هجری قمری	۷۶۰ هجری قمری
۲۲۰-۵۲	کشنان دهنده روند کامل جریان ضرب سکه در دوره منقول می‌باشد. ن نحوه‌ای از چکوکنی تکارش حساب شزان پاینده در سال ۷۶۱ هجری قمری که حاوی احلاعات سوئندگی در مورد وجود مسکوکات در خزانه و نیز میزان دارالی خزانه حکومت مرکزی در سال مذکور می‌باشد.	کشنان دهنده روند کامل جریان ضرب سکه در دوره منقول می‌باشد. ن نحوه‌ای از چکوکنی تکارش حساب شزان پاینده در سال ۷۶۱ هجری قمری که حاوی احلاعات سوئندگی در مورد وجود مسکوکات در خزانه و نیز میزان دارالی خزانه حکومت مرکزی در سال مذکور می‌باشد.	۷۶۱ هجری قمری ۷۶۱ هجری قمری

باقیه از صفحه ۱۱

۱۱- متن چاپ شده توسط لاتلگه در کتابخانه ملی ایران موجود است. این متن در ده جلد چاپ شده است:

Chardin, Jean. 1643 - 1713: Voyages du Chevalier Chardin en Perse, et autres lieux de l'orient, enrichis d'un grand nombre de belles Figures ent Taille Douce.

Nouvelle Édition, Soigneusement Conférée Sur les trois éditions originales, augmentée d'une notice de la perse, depuis les temps les plus reculés Jusqu'à Ce jour, de Notes, etc. Par L. Langlet. 10 Vols.

Paris. Le Normant 1811 (XL VIII, 4859 p.)

برای مشخصات و محتوای این چاپ نگاه کنید به: محمد تقی پوراحمد چکتاجی [گردآورنده] فهرست توصیفی سفرنامه‌های لرستانی موجود در کتابخانه ملی ایران. انتشارات کتابخانه ملی ۱۴۰۰. ص ۳۲-۳۹. در متن ۱۰ جلدی چاپ شده از سوی لازکله ۱۴۰۰. جلد یکم در پیرنده سقمه‌های جایهای ۱۷۱۱-۱۷۲۵.

فصلهای زنگی شاردن و متن و پانویسها است. جلد دوم تا نهم من
عصر فرنانه را تشکیل می‌دهد و جلد دهم در سرگیری‌زنده اطلاعاتی
و جدمند درباره نکات تاریخی متن، یادداشت سال‌شماری تاریخ
ایران از ناشر، فهرست تحلیلی و الفبایی موضوعات مندرج در ده
جلد توضیح لوحها و تصاویر چاپ شده در اطلس و فهرست
اشاره‌ای مهم صحیح آن یعنی لانگله است چنانچه همان کتاب.

۱۲- نگاه کنید به: نسخه شماره: ادبیات ۴۸ حکمت، شکته
تعليق صده ۱۳ در ۱۸۱ ص.

۱۲- نسخه شماره: ادبیات ۴۹ حکمت از سده ۱۴۰۰ تا ۱۹۰۰

۱۴- نسخه شماره: ادبیات ۵۰ حکمت شکسته نستعلق

حوال ۱۳۲۱. نوشته محمد علی قالب مقام فراهانی، به دست

برنامه اسناد پخته‌یاری، نگاه کنندگان به فهرست ادبیات ۲۴:۲

۱۵- نسخه شماره ۴۵۴۵ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

[View all posts by admin](#) | [View all posts in category](#)

۱۳۲۵ خورشیدی. که در آن عباس نقل قول‌هایی از دانشمندان
سیاستداران را درباره اهمیت و ارزش این سفرنامه آورده است
صفحه نه تا چهل و شش.

۲۶- جلد دوم، ص. ۴۸۲ از این پس همه ارجاعات به ترجمه
جدید چاپ انتشارات توسعه خواهد بود.

۲۷- همان جلد. ص. ۴۸۴

۲۸- همان جلد. ص. ۴۸۷-۴۸

۲۹- همان جلد. ص. ۵۸۹

۳۰- جلد یکم. ص. ۴۲۰

۳۱- همان جلد. ص. ۴۲۵

۳۲- جلد دوم. ص. ۴۸۷

۳۳- همان جلد. ص. ۴۸۸

۳۴- همان جلد. ص. ۴۹۱

۳۵- همان جلد. ص. ۴۹۷

۳۶- همان جلد. ص. ۴۷۵

۳۷- همان جلد. ص. ۴۷۶

۳۸- همانجا.

۳۹- همان جلد. ص. ۴۵۶

۴۰- همان جلد. ص. ۴۵۷

۴۱- همان جلد. ص. ۴۵۸

۴۲- همان جلد. ص. ۴۵۹

۴۳- همان جلد. ص. ۴۹۶

۴۴- همان جلد. ص. ۷۰۰

۴۵- همان جلد. ص. ۷۶۱

۴۶- همانجا.

۴۷- همان جلد. ص. ۷۶۲

۴۸- جلد سوم. ص. ۹۲۱

۴۹- همان جلد. ص. ۹۲۸

۵۰- همان جلد. ص. ۱۱۰۱

۵۱- همان جلد. ص. ۱۱۰۲

۵۲- همانجا. شاردن از دیگر منابع تاریخ نگاری ایران ذکری
می‌نمایند.